

UDK 821.163.6.09
Bernarda Podlipnik
Ljubljana

LITERARNA KRITIKA PRIPOVEDNOPROZNIH ŽANROV NA SLOVENSKEM NA ZAČETKU 20. STOLETJA¹

Analiza vseh književnih ocen slovenske pripovedne proze v *Ljubljanskem zvonu* ter *Domu in svetu*, osrednjih literarnih revijah v obdobju 1900–1910, daje vpogled v temeljne kritiške kategorije ter prinaša tipološke obrise tedanje literarne kritike. V tem času na Slovenskem še ne moremo govoriti o izoblikovani zavesti o žanrski literaturi, vendar v posameznih književnih ocenah zasledimo oznake, ki kažejo na žanrski značaj pripovednih besedil.

The analysis of all literary reviews of Slovene narrative prose from *Ljubljanski zvon* and *Dom in svet*, the main literary journals during the period 1900-1910, offers an insight into the main categories of critique and gives typological outlines of the literary critique of that period. Although at that time one cannot speak of a well-developed awareness of the genre literature in the Slovene lands, some literary reviews include characterizations that indicate the genre character of narrative texts.

Ključne besede: literarna kritika, pripovedna proza, literarni žanri

Key words: literary critics, narrative prose, literary genres

Uvod

Položaj književne kritike na začetku 20. stoletja na Slovenskem je l. 1925 poskušal predstaviti Josip Vidmar v programskem uvodu nove literarne revije z jasnim ciljnim naslovom *Kritika*; temeljni razlog za zmedo v javnem mnenju in okusu je videl v tem, da je naša umetnost razdeljena v več taborov (»napredna umetnost«, »katoliška umetnost« in »proletarska umetnost«), čemur naj bi botrovala tudi naša kritika, ki »jadra brez trdne roke po nevarnih vodah slovenske umetnosti;« tako kritika ostaja ali avtoritativno ali strujno ali strankarsko omejena, pri čemer je večina kritike sploh breznačelne, uporabljajo se različna merila in pojmi o umetniški vrednosti, na drugi strani pa je kritika preveč blagohotna, ker misli, da je njena naloga le vzpodbujati umetniško ustvarjanje. Do tovrstnih problemov prihaja, ker pri nas pišejo kritiko ljudje, ki se tega dela lotevajo čisto slučajno in nepripravljeno; ti pisci niso dovolj samostojni in trdni, da bi sodili o umetnosti brez ozira na struje, na svetovni nazor in na osebne odnose do umetnika – ta poslednji ozir je pri nas, ki smo člani majhnega naroda, zelo pomemben in močan. Zato je tudi Vidmar navedel nekaj značilnosti dobrega, objektivnega kritika: ne sme se zadovoljno ustaviti na prvem poljubnem stališču in preko njega omejeno razsojati o umetnostnih pojavih, temveč mora prodreti čim globlje v umetnost; edini njegov namen mora biti razumeti književno delo,

¹ Besedilo je prirejeno po osrednjem poglavju magistrske naloge z enakim naslovom, ki sem jo pripravila na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete pod mentorstvom Mirana Hladnika.

zato ne sme poznati ne avtoritet ne začetnikov, ne mladih ne starih – pri presoji se mora ozirati le na umetnostno in duhovno pomembnost literarnih besedil ter preko tega povsod odločno ločevati zrno od plev.

Obraevanje literarne kritike je bilo pri nas tradicionalno vezano na zgodovinski pregled ter na presojto književnih ocen, medtem ko sem se sama omejila na določitve tipoloških obrisov slovenske literarne kritike na začetku 20. stoletja, in sicer s posebnim ozirom na ocene pripovednoprozskih žanrov.² Navedeno Vidmarjevo stališče o potrebnih načelih in usmeritvah književne kritike naj služi le kot teoretično izhodišče, saj iz literarne zgodovine vemo, da je bil položaj v kritiški praksi pogosto povsem drugačen. Ker sem se pri pregledu časovno omejila na začetek 20. stoletja, nam Vidmarjevo razmišljanje, ki je nastalo na podlagi stanja v slovenski književni kritiki na začetku 20. stoletja, lahko služi kot uvodno ponazorilo o tem, kakšne so bile, splošno gledano, razmere slovstvene kritike v tem obdobju pri nas. Ker sta v omenjenem obdobju izhajali dve osrednji literarni reviji – *Ljubljanski zvon* ter *Dom in svet* – sem analizo zasnovala na zgledu ocen slovenske pripovedne proze v teh dveh revijah.³

Analiza kritik v *LZ* in *DS* (1900–1910)

Književne ocene, ki sem jih izpisala iz *LZ* ter *DS*, sem poskušala klasificirati po različnih kriterijih in pri tem upoštevati čimveč raznorodnih ključev oz. kategorij. Pozorna sem bila na avtorje ocen v posamezni reviji, na njihovo izbiro pripovednih besedil, na dolžino same kritike ter na njeno strukturo.

Ob pregledovanju, kdo je v *Ljubljanskem zvonu* ter v *Domu in svetu* podpisal kritične prispevke o slovenskih pripovednih delih, se pokaže precejšnja razpršenost avtorjev, ki se v nekaterih primerih podpišejo zgolj z začetnicami ali pa ostanejo članki celo nepodpisani. V *DS* pogosto zasledimo avtorje, ki so zgolj priložnostno zapisali kakšno književno oceno, saj se njihovo ime v tem obdobju pojavi samo enkrat (takih je kar 58 %, medtem ko jih je v *LZ* 43 %); če pa izračunamo delež vseh tistih, ki so se v tem obdobju oglasili petkrat ali manj, je takih v *DS* kar 86 %, v *LZ* pa 83 %; če omenjene rezultate interpretiramo na podlagi deleža kritik, ki jih pokrivajo ti priložnostni avtorji, dobimo naslednje podatke: v *DS* 48 % (oz. 43 %, če ne upoštevamo nepodpisanih ocen), v *LZ* pa 46 % (oz. 28 % brez nepodpisanih kritik). Ti podatki nam jasno povedo, da je imela tako

² Glede na to, da v slovenski literarni vedi ta problematika praktično nima nobene tradicije, sem se oprla predvsem na delo Pavaa Pavličiča *Književna genologija* (Zagreb: SNL, 1983), in sicer sem v tem kratkem pregledu upoštevala tisto poglavje iz njegove razprave, ki govori o literarnih žanrih in kritiki ter o njunem medsebojnem odnosu. Poleg tega sem si pomagala z deli Mirana Hladnika, ki je žanrska določila predstavil na ravni kmečke (*Slovenska kmečka povest*, Ljubljana 1990) in planinske povesti, ženskega romana ter zgodovinske povesti in romana (*Slavistična revija* 1993/1; 1995/1,2; 1996/2, *Zbornik predavanj SSJLK* 1994); deloma sem upoštevala tudi prispevke Katarine Bogataj-Gradišnik, ki je poglobljeno predstavila dva žanrska tipa na področju evropskega romana, in sicer sentimentalni ter grozljivi roman (*Literarni leksikon*, zvezka št. 25 in 38). Žanrske problematike se je Hladnik dotaknil tudi pri pregledovanju trivialne literature (*Literarni leksikon*, zvezek št. 21), s katero se je v zadnjem času ukvarjal tudi Andrijan Lah (*Mali pregled lahke književnosti*, Ljubljana 1997).

³ Iz vsake literarne revije sem iz letnikov 1900–1910 izpisala vse književne kritike, ki so se nanašale na slovenska pripovednoprozna besedila; takih ocen je bilo v omenjenem obdobju v *LZ* 118 in so obravnavale 137 besedil, v *DS* pa 114, le-te pa so se nanašale na 147 leposlovnih del.

ena kot druga leposlovna revija v obravnavanem obdobju določene stalne kritike, ki so usmerjali pozornost bralcev na posamezna besedila in pretresali bero domačega literarnega ustvarjanja. V *LZ* sta tako v tem obdobju najpogosteje ostrila svoje kritično pero dr. Josip Tominšek (prispeval je kar 19 % kritik) in dr. Ivan Merhar (16 % kritičnih besedil), medtem ko sta se v prvih štirih letnikih opazno predstavila tudi dr. Fran Zbašnik in Anton Aškerc. Zanimiv je tudi podatek, da se Merharjeve kritike nanašajo predvsem na besedila Ivana Cankarja (74 % njegovih kritik oz. dve tretjini v *LZ* ocenjenih Cankarjevih besedil) – preostala je obravnaval predvsem Josip Tominšek, ki je bil v letih 1907–1909 vodilni *Zvonov* kritik. V *DS* je največ kritičnih besedil podpisal dr. Evgen Lampe (vsaj 22 % – če ne vključimo še kritik, ki so podpisane zgolj z inicialko »L.«), v letih 1901–1903 je opazno sodeloval tudi Fran Saleški Finžgar, medtem ko v zadnjih dveh letnikih (1909, 1910) najdemo izključno podpis »dr. L. L.« – začetnici, ki se verjetno nanašata na novo kritično moč med dominsvetovci – Leopolda Lenarda.

Vsekakor nam je pregled avtorjev kritik postregel še z neko zanimivostjo, ki verjetno ni naključna: med ocenjevalci ne zasledimo niti enega, ki bi objavljajal v obeh literarnih revijah (oz. bi se v obeh podpisal); torej so bila »pravila« glede nazorske pripadnosti avtorjev v teh dveh leposlovnih revijah zelo jasno določena in tudi spoštovana. Tradicionalno razločevanje med revijama – liberalnim oz. svobodomiselnim *LZ* in katoliškim *DS* –, ki se je uveljavilo že ob ustanovitvi teh dveh časopisov in se nadaljevalo preko vseh desetletij njenega izhajanja, je bilo torej podprto s strani avtorstva književnih ocen – ali pa je bilo tako tudi s samo tipologijo kritik, njihovih meril in idejnih konceptov, bomo spoznali ob analizi osrednjih elementov kritičnih besedil.

Primerjava med izbiro pripovednih del za kritično obravnavo v *LZ* in *DS* pokaže precejšnje prekrivanje med obema leposlovnima revijama, saj je bil pretežni del literarnih besedil kritično ocenjen tako v eni kot v drugi reviji (preštevaje nas pripelje natanko do števila stotih besedil). Verjetno so v uredništvu obeh revij čutili za svojo »nacionalno dolžnost«, da ocenijo pripovedna besedila in jih na ta način pospremiijo na pot k bralcem.⁴ Izbrani korpus kritičnih besedil nam tudi pove, da pripovedna besedila, ki so izhajala v periodiki, niso našla mesta v ocenah, dokler niso doživela knjižne izdaje. Poleg tega lahko tudi precej hitro opazimo, če prelistamo slovensko bibliografijo prvega desetletja 20. stoletja, katera besedila niso bila deležna ocene v teh dveh osrednjih slovenskih literarnih revijah: gre predvsem za besedila, ki so v bibliografskem seznamu zbrana pod skupnim naslovom »knjige za prosti narod«, nekatera mladinska dela ter posamezna besedila ali zbirke različnih društev oz. družb.

Osrednja pozornost pri pregledovanju kritičnih ocen v *LZ* in *DS* je bila namenjena njihovi tematski analizi, elementom, ki jih ocenjevalci vključujejo v svoje tekste (posamezne ravni pripovedne proze, na katere so pozorni, in ostali dejavniki), ter primerjavam med revijama ob omenjenih komponentah. V večini ocen najdemo neke stalne ali vsaj pogosteje obravnavane kategorije, kritične teme, ki se največkrat ponavljajo in na ta način določajo ustaljeno strukturo književne kritike (seveda moramo pri tem upoštevati tudi dolžino kritike). Ker gre za ocene pripovednoproznih besedil,

⁴ Glede na izbrano zgodovinsko obdobje je razumljivo, da je najpogosteje obravnavani avtor tega časa Ivan Cankar: v *LZ* se na njegova besedila nanaša 21, v *DS* pa 23 kritik.

verjetno ni nepričakovano, da je precejšen del kritike namenjen predstavitvi vsebine oz. zgodbe, oznaki literarnih oseb in razlagi idej. Opazna lastnost je tudi ocena jezika in sloga ter zgradbenih značilnosti, poleg tega pa je nekaj besed odmerjenih še samemu pisatelju in umestitvi v literarno smer ali strujo. Običajno je zaključek ocene literarnega besedila oblikovan kot (neposreden) nagovor bralcem, da so seznanjeni s tem, katerim krogom je delo namenjeno oz. priporočeno. Sorazmerno velik delež ocen pa vključuje tudi razmišljanje ali celo programske napotke o tem, kakšno pripovedništvo na Slovenskem potrebujemo ter kakšno je stanje v naši literaturi in literarni kritiki. Preden pa predstavimo omenjene teme in njihove značilnosti, kot smo jih prepoznavali v posameznih kritičnih besedilih, pogledjmo, katere pripovedne vrste so bile pri nas zastopane na začetku 20. stoletja in kako so jih kritiki v *LZ* ter *DS* interpretirali.

Literarnovrstne in žanrske oznake

Tovrstna klasifikacija je potrebna zaradi množice besedil in raznorodnosti pripovednih vrst, pa tudi zaradi bolj pregledne in natančne interpretacije kritik, saj imajo ocene sorodnih literarnih besedil več skupnih lastnosti in potez. Na področju literarnovrstnega in žanrskega označevanja med literarnima revijama ne prihaja do večjih razhajanj. Skromna četrtnina besedil, objavljenih v *LZ* in *DS*, je izražala svojo vrstno ali žanrsko pripadnost že s poimenovanjem v naslovu ali podnaslovu, le redke kritike pa se zaustavijo pri literarnovrstni določitvi in le-to natančneje pojasnijo, utemeljijo ali pa dodajo še žanrsko oznako.

Nekoliko večjo zadržanost je opaziti pri poimenovanju predvsem v *LZ*, medtem ko je v *DS* izjemno visok odstotek besedil označen s terminom povest, čeprav je iz ocen razvidno, da so kritiki ta krovni pojem uporabljali precej »neobvezujoče«. Ob upoštevanju te razlike pa je sicer med revijama opaziti precejšnjo usklajenost, saj so povsod na prvem mestu pripovedna besedila pod skupno oznako povest, sledita črtica in slika, le da v *DS* najdemo nekoliko večje število pri uporabi poimenovanja novela (kot je pokazala analiza ocen, je treba razlog za to razliko pripisati nekaterim kritikom *DS*, ki so se za ta termin odločali predvsem pri (kvalitetnih) realistično obarvanih pripovednih delih). Specifičen je tudi položaj pri klasificiranju Cankarjevih pripovednih besedil, saj je v obeh literarnih revijah opazna večja ali manjša zadržanost pri uporabi tradicionalnih poimenovanj pripovednih vrst, vendar so ocenjevalci v *DS* zanje pogosteje privzeli oznako satira (zaradi značilne idejne podobe). Roman je v obeh revijah redko zastopan, kar je tudi posledica skromnega števila obsežnejših proznih stvaritev, tako v *LZ* kot *DS* pa se pojavljajo še (pol)literarne vrste, kot so humoreska, potopis, spomini in življenjepis.

Izpisani vzorec tega obdobja nam pokaže, da prevladujejo krajša pripovedna dela, vrstne oznake pa so dokaj različne in glede na njihovo posplošeno rabo ne moremo povsem zaupati posameznim umestitvam, saj le-te (skoraj) nikjer niso utemeljene. Analiza kritik tega obdobja nam tudi pokaže, da je žanrskega določevanja in razvrščanja leposlovnih del malo, saj so tovrstne oznake tako v *DS* kot v *LZ* precej redke; najdemo lahko le nekaj razmišljanj o vaški oz. kmečki povesti, zgodovinski povesti, humori-

stičnih črticah, potopisih, v *DS* se pojavlja tudi izraz ljudska povest, pogojno pa bi v ta okvir lahko šteli še mladinske povesti (zaradi majhnega števila književnih ocen je namreč to nekoliko težje posplošiti).

Kritiki (čeprav tega ne izrečejo glasno) imajo ob ocenjevanju novih besedil v svoji zavesti nekakšno žanrsko strukturo, saj ob analizi besedil le-ta primerjajo z določenimi »tipi« besedil, oz. njihovimi značilnostmi in prepoznavnimi posebnostmi, ki obstajajo v njihovi literarni zavesti zaradi predhodnih bralnih izkušenj. Za ponazoritev te trditve lahko navedemo večkrat ponovljeno kritiško frazo, da je pisatelj obdelal »star predmet« ali da je »snov že poznana« – vendar te pripombe niso mišljene negativno, kar lahko razberemo iz tega, da pravkar omenjene motivne oznake kritiki dopolnijo z mislijo, da je sicer že poznan predmet »krasno«, »na novo«, »izvirno« ali »zanimivo« obdelan in predstavljen. Na podoben postopek naletimo tudi pri predstavitvi drugih ravni književnega besedila (npr. tematska zasnova, oblikovanje in razporeditev literarnih oseb, tipi dogajalnega prostor, pripovedna zgradba idr.), pri oznaki bralske publike, kar nas vse usmerja v določen žanrski sistem, pa četudi kritiki tega ne delajo namerno oz. zavestno. Vendar že s tem, da v posameznih besedilih opazajo ponavljajoče se motive in obrazce, ki so jih prepoznali že v predhodnih leposlovnih delih, medtem ko ob nekaterih književnih novostih ne najdejo povezav z drugimi besedili oz. z neko skupino tekstov, kar izrazijo večkrat tudi s svojo negotovostjo in nezmožnostjo primerjanja, ker je novo delo v resnici »novo«, drugačno od že poznanih literarnih izdelkov (tako kritiško zadrego opazimo zelo pogosto v ocenah Cankarjevih besedil), vsaj posredno kažejo na obstoj žanrov. S kvalitativnimi ocenami in priporočanjem posameznih tipov besedil določenemu bralskemu krogu oz. sloju pa verjetno lahko to mnenje razširimo še z mislijo, da kritiki razumevajo in priznavajo tudi neko žanrsko hierarhijo; ali če gremo še dlje, ta hierarhija je zasnovana na temelju določene poetike, ki usmerja in vodi kritikovo pero.

Vsebina in oznaka literarnih oseb

Že površen pogled ob prebiranju kritik pokaže na močno razširjeno navado obnavljanja vsebine zgodbe posameznih literarnih del, ki velikokrat zavzame tudi precej prostora književne kritike. Približno 70 % kritik v obeh literarnih revijah namenja večjo ali manjšo pozornost predstavitvi vsebine leposlovnega dela, pri čemer so navadno posamezna dela iz zbirke črtic ali povesti krajše predstavljena, običajno zgolj z navedbo motiva, tematike ali snovi in pri zanimivejših še z osrednjim zapletom. Poleg fabulativnih oznak in obnov najdemo tudi opombe o snovi, nekateri kritiki pa so se z negativno oceno obrnili na že stare in večkrat ponavljajoče se teme v naši literaturi ali pri posameznih avtorjih (npr. pri F. K. Mešku, I. Cankarju, Z. Kvedrovi idr.).

Poleg predstavitve in obnavljanja vsebine je nepogrešljiv element v ocenah tega obdobja **oznaka literarnih oseb**. Večinoma se te oznake prepletajo s samo vsebino nekega leposlovnega dela, tako da tudi tu lahko govorimo o zelo visokem deležu zastopanosti te kategorije v kritikah; večkrat ob obnavljanju zgodbe na posameznih mestih pride do zastranitve, kjer se določena literarna oseba bolj podrobno predstavi,

ali pa je obnova fabule zgrajena na podlagi oznake osrednjih pripovednih likov. V daljših ocenah so (predvsem glavne) osebe natančno predstavljene, orisan je njihov družbeni položaj, njihove notranje poteze, značajske posebnosti, kako se njihova podoba razvija skozi delo, običajno so predstavljeni tudi odnosi med osebami itd. Poleg te splošne predstavitve oseb pa je v obeh literarnih revijah skoraj nepogrešljiva oznaka, kako so osebe predstavljene oz. risane, kakšna je njihova karakterizacija. Upoštevajoč to kategorijo bi lahko razdelili junake leposlovnih del v dve skupini: ena skupina bi bila zbrana pod skupnim imenom »psihološko dobro izrisani značaji« oz. »plastično očitani značaji«, druga pa bi nosila ime »nedosledno risani značaji«. To sta namreč dve najpogostejši oznaki (rečemo jima lahko kar kritiški frazi), ki ju najdemo v ocenah *LZ* in *DS*, uporabljata pa se v številnih bolj ali manj sorodnih zvezah, seveda pa nosita tudi jasno kvalitativno oceno: v prvem primeru se pisatelju priznava uspešno oblikovanje literarnih oseb in fraza pravzaprav nadomešča visoko pohvalo, z drugim načinom pa kritiki grajajo pripovednike in jim pripisujejo le skromno umetniško moč. začrtati značajev, da so osebe nejasne in da je njihova karakteristika zelo enostavna. Kvalitativna ocena te dvopolne interpretacije pripovednih likov pa v sebi verjetno nosi še neko sporočilo: kaže namreč na to, da so pohvalne besede o »plastično orisanih značajih, vzeti iz resničnega življenja« prenesene iz realistične poetike; torej so kritiki tako v *LZ* kot *DS* popularizirali realističen tip poetike tudi preko sintagem o literarnih osebah. Za ponazoritev si lahko ogledamo frekvenčno porazdelitev označevanj uspešne oz. slabo izvedene karakterizacije pripovednih oseb v *LZ* ter *DS*.

Kritiške fraze, ki so zbrane v levem delu tabele, zgovorno pričajo, da se ocenjevalci obeh revij pri kvalitativni sodbi karakterizacije književnih oseb naslanjajo na realistično poetiko, pri čemer je za *LZ* prepoznaven predvsem prilastek »plastičen« (kar bomo opazili tudi pri slogovnih oznakah). Razmerje med pozitivnimi in negativnimi ocenami pokaže, da so v primerjavi z Zvonovimi kritiki Dominsvetovi manj radodarni s pohvalnimi oznakami, medtem ko na drugi strani ne skoparijo toliko z negativnimi sodbami. Sintagme, s katerimi kritizirajo psihološko karakterizacijo oseb, odražajo zahtevo po verjetnih, stvarno risanih značajih in nikakor ne sprejemajo

Tabela 1: Karakterne oznake literarnih oseb v *LZ* in *DS*

Pozitivna oznaka	<i>LZ</i>	<i>DS</i>	Negativna oznaka	<i>LZ</i>	<i>DS</i>
Plastično očitani značaji	6	1	Nedosledno risani liki	2	4
Psihološko dobra karakt.	11	10	Nenaravna karakter.	4	3
Krepko orisani značaji	2	4	Tipi, karikature	4	5
Pristno narodni liki	3	4	Črno-bela karakter.	2	2
Osebe, polne življenja	5	2	Neverjetni, čudni liki	2	5

tipiziranja človeških likov. Zavračanje črno-belega slikanja pa je tako v *LZ* kot *DS* povezano z nedvoumnim odklanjanjem tendence v literaturi.

Še bolj neposredno se zgoraj omenjena zahteva po realističnem oblikovanju značajev pokaže v tistih kritičnih besedilih, v katerih so bili kritiki pri predstavitvi oseb pozorni tudi na socialni sloj nastopajočih junakov; pri tem so namreč pohvalne ocene vezane predvsem na t. i. domačega človeka, človeka naše zemlje. Nekoliko bolj zgovorno opozarjajo na »osebe iz resničnega življenja« in na krepko risane značaje slovenskega človeka kritiki v *DS*, za primer nam lahko služi Lampetova ocena Detelove povesti *Malo življenje*, v kateri je kritik še posebno pohvalil literarne osebe, ker so take, kakršni so naši ljudje v resnici: »Pobral je kmečkega fanta in mu ni imputiral ibsenizma, dekadentizma in drugih stvari, h katerim nima nobenega naravnega nagnjenja. Kmečko dekle je tu, milo in prisrčno, pa ne ve ničesar o histeriji in o impresionističnih halucinacijah.«⁵

Pri oznaki oseb se v nekaterih posameznih primerih kaže še neka drobna razlika med *LZ* in *DS*, in sicer v tem, da kritiki *DS* nekajkrat opozorijo na moralne lastnosti leposlovnih junakov; tako v *DS* zasledimo npr. oznake, da »bravec tudi obžaluje, da ima opraviti s samimi skoro samopašnimi značaji«,⁶ za Tavčarjeve povesti je v dveh ocenah navedeno, da v njih nastopajo čudne in nevarne osebe, sami tepci, lopovi in pustolovci;⁷ na drugi strani pa seveda kritiki pohvalijo нравno visoke, pozitivne značaje, predstavijo dobre lastnosti glavne osebe (prikupljiv značaj), kot je Evgen Lampe pohvalil obupno borbo Kostanjevčeve Elle proti izprijenosti, pri čemer je dodal, da je v delu verjeten samo njen značaj. V nobeni literarni reviji pa se ocenjevalci ne strinjajo s kakršnimi koli skrajnostmi v slikanju književnih oseb; tako lahko najdemo predvsem negativno oceno črno-belih likov, pri katerih kritiki izpostavijo predvsem neprimerno oz. pomanjkljivo psihološko karakterizacijo. Pogosto tovrstne kritike za seboj potegnejo še eno negativno oceno, ki je običajno povezana s poenostavljeno delitvijo pripovednih oseb na črne in bele: kritiki (ne glede na revialno pripadnost) dosledno »preganjajo« preprosto in naivno moraliziranje in poudarjajo, da le-ta ne more imeti svojega mesta niti v literaturi za preprostega bralca.

V več kritičnih besedilih najdemo še eno prepoznavno določitev oznake književnih oseb, in sicer osebe, ki jih kritiki označijo kot tipe. Tovrstnim literarnim osebam očitajo pomanjkanje osebnih potez, individualiziranja in enoličnosti; Fran Govekar je dejal, da imajo take osebe v pripovednih besedilih nekako tisti namen kot gledališke kulise. Tudi na tem mestu moramo posebej spregovoriti o oceni Cankarjevih besedil, saj so njegovi literarni junaki v večini kritik deležni daljše ocene. Skupni imenovalce

⁵ *DS* XXI (1908), 41. Detela je po Lampetovem mnenju ustvaril odlično povest, ker je pustil svoje junake »delati in govoriti, kakor jih je Bog ustvaril«, ker ljubi te svoje preproste junake, gre mednje, se pri njih uči govora in dovtipa, se zamisli nad njihovimi nazori; svoje razmišljanje je povzel z mislijo, da smo prav preko njegovih oseb zopet »prestavljani v resnično življenje z njegovo radostjo in boleščjo, ki nam gre do srca naravnost in neposredno«.

⁶ *DS* XIII (1900), 508. Ta ocena je namenjena Kersnikovemu romanu *Ciklamen*.

⁷ V oceni III. zvezka Tavčarjevih *Povesti* se je ob koncu predstavitve »neprimernih« literarnih oseb kritiku zapisala misel: »Zdi se, da našega pisatelja sploh zanimajo samo taki ljudje.« *DS* XIII (1900), 28.

ocen v *DS*, ki se dotikajo Cankarjevih književnih oseb, je zagotovo oznaka »tipi«; kritiki se namreč najpogosteje zatekajo k takemu poimenovanju, ki ga opravičujejo z mislijo, da v njegovih besedilih ne najdemo nobenih novih značajev, da avtor vseskozi postavlja na prizorišče čudake, nejasne osebe brez lastne volje, same stare značaje brez določenih obrisov, meglene sence, postave v mesečini.⁸ Nekajkrat zasledimo tudi misel, da so Cankarjeve osebe zgolj karikature, ker pisatelj analizira junakovo razpoloženje le v posameznih trenutkih, a v teh do najmanjših podrobnosti, medtem ko prezira splošen psihološki razvoj, zato značaji njegovih oseb niso jasni.⁹

Kot smo že omenili, nosi v sebi fraza »osebe, vzete iz ljudstva ali iz življenja« sporočilo o osnovni funkciji literature, ki je vzeta iz realistične poetike: »Namen umetnosti je bil od nekdaj, je ter ostane, da naturi tako rekoč ogledalo drži.« Da je ta misel v oceni Cankarjevega literarnega ustvarjanja še toliko bolj poudarjena, je verjetno posledica pisateljeve specifične palete pripovednih oseb, v kateri so kritiki videli le popačene figure, nenaravne, fantastične prikazni, medtem ko so pogrešali resnične osebe »iz mesa in krvi«, našega domačega človeka. Podoben očitek, da so Cankarjevi junaki karikature, da ne čutijo tal pod nogami, sta omenila v *LZ* tudi Josip Kostanjevec¹⁰ in Fran Govekar; tudi Ivan Merhar je ob primerjavi *Tujcev* in prebivalcev Klanca pokazal na neko stalnost v oblikovanju literarnih oseb, na značaje, o katerih Cankar sam pravi, da so »zmerom dovolj močni, da snujejo načrte, ali nikoli tako močni, da bi jih izvršili«. Prav Merharjeve ocene precejšnjega števila Cankarjevih leposlovnih besedil, ki so izhajale v *LZ*, so drugače ovrednotile njegove literarne junake, saj se niso omejevale zgolj na njihovo moralno podobo, temveč so zaobjele celovito predstavitev njihove psihološke karakterizacije, idejne osnove, slogovne obdelave, pri čemer so poudarile vso silo umetniške zmožnosti, s katero je Cankar risal zunanjo podobo in notranje življenje oseb. Vendar moramo ob tem upoštevati, da so bile take Merharjeve sodbe precej osamljene ne le v primerjavi z Dominsvetovimi, temveč tudi znotraj *LZ*, zato ne moremo znotraj te problematike enostavno videti

⁸ Evgen Lampe je v več ocenah ponovil misel, da je Cankarjeva slaba stran prav v tem, da vseskozi opisuje samo osebe, ki gredo navzdol, v nižavo, v močvirje, da v njegovih delih ne nastopajo pravi junaki, temveč le neke sence, ki lezejo vseskozi le v blato, »bolehne, od strasti izpite prikazni, zavite v moralno pajčevino najslabše kakovosti«, medtem ko pozitivne junake vedno označi kot filistre. Omenjeni kritik je zato z velikim veseljem (in celo pričakovanjem, da mogoče to pomeni radostno slutnjo nove dobe pri Cankarju) pozdravil Hanco v *Križu na gori* kot Cankarjevo najboljšo stvaritev, saj je slikana kot nravno nepokvarjeno bitje, kot angel varuh in opisana z veliko »dušeslovno fineso«, ter Toneta kot prvega človeka iz krvi in mesa.

⁹ Leopold Lenard je poiskal vzporednice s Cankarjevimi ponavljajočimi se skeptičnimi oz. negativnimi značaji pri nekaterih slovanskih avtorjih, še posebno pri Maksimu Gorkemu?: »Cankarjevi »vagabundi« niso nič novega in nič izvirnega, svoje vzore je on našel v Gorkijevih »brodjadah« in »bosjakih«. Razlika je samo ta, da je Gorki Špardon, narobe popravil: je bilo v citatuČ vzel resnične tipe iz ljudstva, da je sam med njimi študiral življenje, Cankar se ga je pa učil po dunajskih kavarnah in krčmah. Raditega zadobi njegova beseda žive, resnične barve samo, kadar opisuje kavarno, krčmo in pijanost.« (*DS* XXII (1909), 92–93).

¹⁰ Kostanjevec je ob oceni *Knjige za lahkomišelnje ljudi* zapisal, da Cankarjevi nosilci revolucionarnih idej ne morejo zmagati, ne morejo preobrniti sveta, ker so to »otroci, ki ne vedo, kaj blebečejo, a niti zdravi otroci, ki jih človek še rad posluša, ampak bolni in škofulozni po celem telesu«. *LZ* XXII (1902), 209.

diametralnega nasprotja med revijama, saj so nam splošna vzporejanja pokazala zelo sorodne rezultate.

Ideja literarnega besedila

Poleg vsebine leposlovnih besedil je v velikem deležu kritik izpostavljena tudi njihova ideja, ki je pogosto povezana s samo predstavitvijo zgodbe ali oseb, tako da se lahko v ocenah poučimo o določenih socialnih, moralnih, filozofskih, umetniških, nacionalnih, poučnih in drugih idejah; zdi se, da kritiki radi predstavijo neko delo s tega vidika oz. s pomočjo te literarne komponente, saj jim to omogoča zgoščen prikaz in slikovito ilustracijo obravnavanega besedila.

Prikaz porazdelitve pozitivnih oz. negativnih idejnih ocen v *LZ* (v oklepajih je navedeno število ponovitev v različnih kritikah):

Pozitivne ocene:

1. narodnovzpodbudne ideje	(6)
2. jasno izražene ideje	(4)
3. etične ideje	(3)
4. ideali so prikazani vabljivo	(1)
5. pozitivno duševno delo	(1)
6. pozitivno naravnane ideje	(1)
7. iskanje resnice, ki dviga človeka	(1)
8. zdrave ideje	(1)
9. dvig narodove kulture	(1)
10. svobodomiselnost	(1)
11. slovanska bratska vzajemnost	(1)

Negativne ocene:

12. pesimizem, same temne ideje	(6)
13. moraliziranje, vsiljiv poučen ton	(5)
14. tendenčnost	(4)
15. pomanjkanje idej	(3)
16. nihilizem, Nietzschejeve ideje	(2)
17. želja po smrti	(1)

Prikaz porazdelitve pozitivnih oz. negativnih idejnih ocen v *DS* (v oklepajih je navedeno število ponovitev v različnih kritikah):

Pozitivne ocene:

1. narodnovzpodbudne ideje	(6)
2. jasno izražene ideje	(4)
3. etične ideje	(3)
4. ideali so prikazani vabljivo	(1)
5. pozitivno duševno delo	(1)
6. pozitivno naravnane ideje	(1)
7. iskanje resnice, ki dviga človeka	(1)
8. zdrave ideje	(1)
9. dvig narodove kulture	(1)
10. svobodomiselnost	(1)
11. slovanska bratska vzajemnost	(1)

Negativne ocene:

12. pesimizem, same temne ideje	(6)
13. moraliziranje, vsiljiv poučen ton	(5)
14. tendenčnost	(4)
15. pomanjkanje idej	(3)
16. nihilizem, Nietzschejeve ideje	(2)
17. želja po smrti	(1)

Predpostavljajoč različno nazorsko usmerjenost osrednjih dveh literarnih revij bi verjetno pričakovali precej strogo delitev pozitivnih in negativnih ocen pri idejnih oznakah v leposlovnih besedilih. Na podlagi zgoraj navedenih primerov pa ne moremo narediti tako čistih črno-belih povzetkov, saj nam le-ti kažejo kolikor toliko »pisano« podobo (kot izjema se tu kaže le ocena Tavčarjevih povesti in Aškerčevega potopisa v *DS*, kjer je idejna sodba verjetno ne le posledica nazorov v samem besedilu, temveč izhaja že iz avtorjevega nazorskega sistema; podobnega razmerja pa na drugi strani – torej v *LZ* – v oceni pripovednih spisov ne zasledimo, pokaže pa se v oceni poezije). Vsekakor zagovarjata obe reviji skupno načelo o položaju in funkciji ideje v literaturi, saj tako v *LZ* kot *DS* najdemo jasno merilo: ustreza ideja je v leposlovnem besedilu potrebna, saj le-temu daje pomen, smiselnost; pomanjkanje določene ideje v tekstu je označeno kot slabost, kar se odraža tudi na drugih ravneh književnega besedila, saj je prav ideja tista, ki pogojuje izbiro snovi, oblikovanje literarnih oseb in slogovnih posebnosti, torej veže posamezne komponente leposlovnega besedila v smiselno celoto. Tako stališče nam pove, da je književna kritika na Slovenskem v tem obdobju pri pojmovanju vloge literarne ideje spoštovala načela tradicionalne poetike.¹¹ Skupno obema literarnima revijama je tudi stališče o t. i. tendenčni literaturi; obe namreč odklanjata besedila, ki v prvi plan silijo kakšno bolj ali manj uporabno idejo, ki literarno formo uporabljajo samo kot preobleko za razglašanje izbranih idej. Ob tem izstopa v *DS* ocena »protikatoliških idej« (le-te so vezane na Tavčarja, Aškerca in Kvedrovo), medtem ko poenostavljen in naiven moralizatorski ton negativno ocenita obe reviji. Vendar obsodbe tendence niso vezane zgolj na pretirano poudarjene misli in ideje, ki so v nazorskem nasprotju z načeli same revije; gre predvsem za negativno kritiko idejnega poenostavljanja in črno-belega karikiranja. Precejšnjo razliko med *DS* ter *LZ* v številu ocen, ki izpostavljajo kot neprimerne temne, pesimistične in nihilistične nazore, moramo interpretirati s stališča ocen Cankarjevega pripovedništva. Omenili smo že, da je pretežno večino njegovih besedil v *LZ* ocenil Ivan Merhar, ki ni (razen v izjemnih primerih) poudarjal temnih potez in Cankarjevih spisov ni razlagal kot odraz pesimističnih idej in premalo vzpodbudnih nazorov. S tega vidika pa sta ocenjevala njegovo pripovedništvo Evgen Lampe in Leopold Lenard v *DS*, ki v nobeni oceni nista zaobšla te problematike, temveč sta vseskozi ponavljala besede razočaranja, ker se Cankar noče in noče dvigniti iz blatnih nižav ter obrniti obraza proti soncu. Zato je številčna razlika med obema literarnima revijama toliko bolj opazna, čeprav tudi ostali kritiki *LZ* Cankarju zamerijo prav pomanjkanje svetlih tonov in pozitivno zastavljenih nazorov v umetnosti. Številčne primerjave nam tudi zgovorno povedo, da dominsvetovci veliko raje

¹¹ V nobeni književni kritiki namreč ne zasledimo niti kake drobne misli o larparlartističnih načelih; niti Ivan Merhar, ki je v primerjavi z ostalimi kritiki še najbolj široko obravnaval vprašanje vloge ideje v književnem besedilu, se ni nikoli ognil tej leposlovni ravni – najbolj zgovorno nam na to kaže njegova razlaga ideje v Cankarjevi *Nini*. Ob tem lahko navedemo še Cankarjevo misel, ki nam lepo ilustrira idejo kot neko silo, ki ravni literarnega teksta v zaokroženo celoto: »Vsaka beseda, ki jo napišeš, mora tako rekoč dišati po tisti poglavitni ideji, drugače je beseda nepotrebna; vsak obraz, ki ga pokažeš, mora imeti v očeh, na licih, na ustnicah izraz tiste ideje – drugače je nepotrebna ...«

opozorijo na negativne ideje, oz. da izpostavljajo idejno oznako predvsem v tistih besedilih, v katerih so nazori manj- oz. neprimerni, medtem ko je razmerje med pozitivnimi in negativnimi ocenami v *LZ* bolj uravnoteženo in enakomerneje porazdeljeno.

Zgradba literarnega dela

Medtem ko je v kritikah z začetka 20. stoletja veliko prostora namenjenega predstavitvi vsebine določenega besedila, njegove snovi ter ideje in oznaki književnih oseb, je vprašanjem kompozicije, oblikovanosti literarnega izdelka odmerjenega zelo malo prostora. Analiza ocen iz *DS* nam pokaže le 12 % takih, v katerih so se kritiki vsaj malo dotaknili omenjene ravni književnega besedila; odstotek je v *LZ* nekoliko večji (28 %), vendar v primerjavi z ostalimi kritičnimi kategorijami še vedno zelo nizek. Kritiki zgolj mimogrede navrežejo kakšno misel o zgradbi literarnega dela, pri čemer lahko opazimo, da uporabljajo precej različno terminologijo, da je raba posameznih pojmov nedosledna in da se še najraje zatekajo k povsem splošno rabljenim izrazom.

Kljub maloštevilnim primerom interpretacije kompozicijskih vprašanj v književnih ocenah pa zaradi njihove »poenotene« obravnave lahko zaključimo, da so se ocenjevalci (tako v *DS* kot v *LZ*), kadar so se že spustili na to (nepoznano) področje, strogo držali enih in istih obrazcev, fraz, ki so bile produkt starih kompozicijskih načel realistične poetike: pisatelji naj pri oblikovanju pripovednih besedil ne hlastajo preveč za novimi formami, temveč naj bodo pozorni na pregledno, jasno, zaočeno zgradbo ter poglobljeno motivacijo, ki naj bo utemeljena s stvarnimi situacijami in karakterji; izogibajo naj se neverjetnim, neutemeljenim položajem, umetnim zapletom, v razpletu pa nenavadnim slučajem.

Slog in jezik

Slogovna oznaka v kritičnih besedilih zavzema precej prostora (največ poleg vsebine) in je zastopana v pretežnem delu kritik (v *DS* pokriva dobrih 71 % ocen, v *LZ* pa 73 %). Že ob pregledovanju in izpisovanju slogovnih oznak, s katerimi so kritiki označevali besedila posameznih pripovednikov, je bilo očitno, da se nekateri izrazi ponavljajo. Če pa se spustimo v nekoliko bolj »statistično« analizo ocen te književne ravni, odkrijemo nekaj zanimivih dejstev. Najprej opazimo izjemno visoko razliko v razmerju med pozitivnimi in negativnimi slogovnimi oznakami tako v *LZ* kot *DS*: negativne ocene se pojavljajo izjemno redko in so skorajda zanemarljive, označene pa so z izrazi (pre)gostobeseden, surov, preveč sentimentalni, dolgovezen, nenaraven, premalo gladek ali dolgovezen slog; ta poimenovanja se pojavijo le enkrat ali dvakrat v posamezni reviji, oz. največ trikrat (gostobeseden in preveč sentimentalni), pri čemer med *LZ* ter *DS* ni dejansko nobene razlike. Prav tako so med obema revijama enakomerno porazdeljene pohvalne (ali izjemoma vsaj nevtralne) ocene pripovednega stila: za lažjo ponazoritev in večjo preglednost si bomo značilne prilastke, ki so vezani na oznako stila, ogledali s pomočjo tabele.

V prvi polovici tabele so navedeni prilastki, ki so rabljeni povsem splošno in nam pravzaprav ne povedo nič drugega kot pohvalo; v obeh revijah je bila večkrat uporab-

Tabela 2: Slogovne oznake v LZ in DS

Oznaka sloga	LZ	DS
Gladek	5	7
Plastičen	11	4
Krasen, blesteč	2	7
Lep, eleganten	3	12
Jedrnat, jasen	6	4
Krepek, zdrave poteze	4	8
Živahen	6	8
Naturen, pristen, stvaren	5	3
Humoren, šaljiv	8	10
Naroden, domač	2	7
Poetičen	9	1
Liričen, mehkek	0	6
Objek.+poet./real.+romant.	3	0
Satiričen, ironičen	6	9
Fino slikanje narave	5	2
Gostobeseden	5	6
Preveč sentimentalni	2	5
Hladen	0	2

ljena fraza »slog je gladek«, medtem ko je izraz »plastičen slog« predvsem v lasti LZ (če pogledamo avtorstvo teh kritik, najdemo različne pisce: Merharja, Tominška, Aškerca, Regalija idr.); namesto tega poimenovanje so kot kaže v DS večkrat uporabili pridevnik »krepek«, oba pa izhajata (skupaj s prilastki jedrnat, jasen, naturen, pristen, stvaren) iz realističnega bedenjaka. V DS je bila priljubljena tudi splošna oznaka »lep«, večkrat se pojavi tudi elativna oblika »krasen, blesteč slog«;¹² med kritiškimi frazami je v DS bolj opazno zastopan izraz »naroden, domač«, kar kaže na bolj poudarjeno »domačijsko« usmerjenost te revije in je verjetno povezano tudi s precej razširjenim poimenovanjem ljudska povest. Tako kritiki DS kot LZ so radi zapisali (ne le v ocenah humoresk), da pisatelja odlikuje humoren ali šaljiv stil; to je nekoliko presenetljivo, saj na Slovenskem nikoli niso cveteli humoristična literatura ali šaljivi listi. Prilastek satiričen je seveda vezan na oceno Cankarjevih besedil in se pojavlja v obeh literarnih revijah. Nekajkrat več sta bili v LZ uporabljeni protipomenski oznaki stvaren oz. naturen in na drugi strani poetičen, medtem ko njuno zmes (objektiven in poetičen) najdemo le v treh Zbašnikovih ocenah (kar se sklada tudi z njegovim umetnostnim nazorom); v DS oznako poetičen nadomeščata izraza liričen oz. mehkek slog, vendar se nekoliko večja zadržanost pred tovrstnim stilom med dominsvetovci odraža tudi v večkrat ponovljeno negativno sodbo, da je slog preveč sentimentalni. S to

¹² Visoke, presežne ocene so večinoma vezane na Cankarjevo umetnost, v DS pa nekajkrat pri oceni drugih pisateljih zasledimo primerjavo, da je njihov slog lep ali razkošen, popolnoma v Cankarjevem stilu.

mislijo se prekriva in jo podpira tudi sintagma »fino slikanje narave«, ki je dodana ob koncu tabele, saj predvsem v *LZ* sorazmerno pogosto zasledimo, da se v slogu kaže fino opazovanje in pristno slikanje prirode.

Slogovne oznake so na nekaterih mestih povezane tudi s predstavitvijo **jezika** v posameznih leposlovnih besedilih, tako da moramo včasih opombe o jeziku razumeti s stilističnega vidika, v drugih primerih z jezikovnega v ožjem pomenu besede; nekateri avtorji opozorijo tudi na posamezne pravopisne napake. Mnenje o jeziku vključuje dobra tretjina ocen (tako v *LZ* kot v *DS*), vsem pa je skupno, da so te omembe precej kratke in so v večini primerov postavljene v zaključek kritike in pogosto dopolnjujejo slogovno oznako besedila. Najbolj splošna, hkrati pa tudi najbolj pogosta opomba o jeziku, ki jo zasledimo v ocenah *LZ* in *DS*, se glasi: »Jezik je (zelo) lep.« Omenjeni pridevnik je v *DS* omenjen kar enaindvajsetkrat, v *LZ* pa šestnajstkrat; to poimenovanje je sicer lahko okrepljeno še z besedami vzoren, popularen, krasen, čist in pravilen, razkošen, neprisiljen, jasen, gladek, klasičen, visoko dvignjen, teče gladko in neprisiljeno, dikcija je blesteča oz. fina ali pesniška, krepka in točna dikcija, zaokrožena dikcija in skrbno izdelane besede, »krasen, skoraj prebogat jezik«, jezik je preprost, a lep itd.¹³ Pogosto rabo te kritiške fraze (lep jezik) je treba verjetno razumeti s tega stališča, da so slovenski kritiki kot del svoje obveze čutili, da morajo v oceni spregovoriti tudi o jeziku (= specifično sredstvo literarnega ustvarjanja, hkrati pa ima v tedanjih družbeno-političnih razmerah slovenski jezik z nacionalnega vidika izjemno poudarjeno vlogo), in so zato ob koncu s posplošeno frazo »opravili« svojo dolžnost in zadostili potrebam književne kritike.

Da je umetnostni nazor utemeljen predvsem na osnovi realistične poetike, podpira še ena skupina fraz, ki jih zasledimo v ocenah tega obdobja, namreč fraza »jezik je domač/naroden«; v *DS* je ponovljena desetkrat, v *LZ* pa sedemkrat. V nekaterih ocenah je ob to osrednjo misel vezana še kakšna okrepitev, npr. da je jezik preprost, razumljiv za ljudstvo, da je jedrnat in poln narodnih, krepkih izrazov, da gre za pristno narodno govorico.

Negativne ocene jezika v leposlovnih besedilih so (tako kot smo omenili že pri interpretaciji sloga) veliko bolj redke in so vezane predvsem na samo jezikovno (ne)pravilnost in pravopisna načela.¹⁴ Nekateri kritiki so zgolj mimogrede in precej na splošno označili jezikovne slabosti (preomleden, zanemarjen jezik, čudna dikcija, nepravilna pisava, pisatelj jezika nima v oblasti, jezik nima prožnosti ipd.), medtem ko so drugi opozarjali na posamezne jezikovne hibe in iz besedil navajali konkretne primere. Tako v *LZ* kot *DS* je poseben jezikovni očitek namenjen uporabi germanizmov in slovničnih napak po nemškem zgledu.

¹³ Najvišje ocene in večinoma same elativne oznake so v tem obdobju vezane na Cankarjevo umetniško ustvarjanje, poleg njega pa odkrijemo še enega pisatelja, ki je bil v vseh ocenah deležen samih superlativnih oznak, Rada Murnika.

¹⁴ Glede na to, da smo Slovenci l. 1899 dobili prvi slovenski pravopis, je verjetno razumljivo, da so nekateri kritiki pripisali pohvalno opombo »pravopis je Levčev«, oz. da bi se pisatelj moral poslužiti Levčevega pravopisa.

Literarna smer

V kritičnih besedilih *DS* ter *LZ* iz prvega desetletja 20. stoletja redko naletimo na umestitev posameznega pripovednega besedila ali/in avtorja v določeno literarno smer ali strujo; razlog za tako stanje verjetno lahko iščemo v tem, da zaradi sočasnega ocenjevanja leposlovja kritiki še nimajo dovolj širokega zornega kota, da bi lahko utemeljeno klasificirali in razvrščali besedila v posamezne »predalčke« z etiketo neke določene literarne smeri. V kritikah obravnavanega obdobja se pojavljajo poimenovanja različnih smeri in struj na prehodu 19. v 20. stoletje (romantika, realizem, romantični realizem, naturalizem, neoromantika oz. nova romantika, francoska šola, moderna, simbolizem, dekadenca), pogosto pa se govori le o dveh kategorijah, in sicer o stari ter novi (mladi) generaciji oz. tradicionalni in moderni literaturi. Citirana poimenovanja so uporabljena v obeh revijah, razlika je le v njihovi pogostnosti: v *LZ* so vprašanjem literarne usmeritve prostor namenili v devetnajstih ocenah, v *DS* pa kar v dvaintridesetih; različno je tudi razmerje med kritikami, ki obravnavajo omenjeno problematiko znotraj moderne, in tistimi, ki pretresajo značilnosti realistične (oz. romantično-realistične in naturalistične) literature: v *LZ* je razmerje ravno na polovici, medtem ko je v *DS* dobra polovica namenjena vprašanjem slovenske moderne. Omenjena razlika postane še bolj izrazita, ko te ocene preberemo, saj so opombe o modernih tokovih v *DS* precej bolj obširne od tistih v *LZ*, poleg tega pa se kritiki v *DS* več ukvarjajo s primerjavami (idejnimi, oblikovnimi in slogovnimi) med t. i. starejšo in mlado generacijo.

Kritiki tako v *DS* kot v *LZ*, kadar beseda nanese na vprašanje realizma in naturalizma v slovenski literaturi, radi govorijo o neki specifično naši varianti realizma, ki ga običajno poimenujejo s sintagmo »zdravi realizem« ali »realizem v dobrem pomenu besede«. Negativno ocenjujejo skrajne oblike realizma in naturalistično pripovedništvo, medtem ko na drugi strani odobravajoče prikimajo, kadar je realistični pripovedni način nekoliko omiljen s posameznimi poetičnimi ali pa humornimi elementi, ker v tem prepoznavajo poteze pristno našega, domačega, narodovega življenjskega utripa. Že izbira pridevnika v oznaki »zdrav« oz. »v dobrem pomenu« nam pove, da za uspešen razvoj slovenskega pripovedništva zagovarjajo zmerno realistično usmeritev, ki naj tako pri izbiri snovi kot slogovnih postopkov izhaja iz stvarnih, domačih razmer in narodnega duha.

Razumljivo je, da najdemo največ zapisov o značilnostih moderne književnosti v ocenah pripovednih besedil Ivana Cankarja, pri čemer je opazno, da so precej več besed (večkrat celo zelo ostrih in glasnih) novi struji namenjali kritiki *DS*. Ob tem je potrebno omeniti tudi določeno dvojnost v razumevanju novoromantične literature, ki se pogosto ponavlja v kritikah *DS*. Za ponazoritev si lahko ogledamo del ocene Leopolda Lenarda, ki obravnava Cankarjevo povest *Za križem*: »Nastala je pod zunanji vplivi in večinoma tudi na tujih tleh nova šola, katere glavni predstavitelj je Ivan Cankar. /.../ Cankar je postal prvak gotove šole in njegovi učenci se z vsemi silami trudijo, da bi ga posnemali, toda nihče ga ne doseza v njegovem žanru.«¹⁵ Izraz

¹⁵ *DS* XXII (1909), 41–42.

žanr v tem primeru seveda ni uporabljen v smislu literarnovrstne določitve, temveč Lenard z njim označuje t. i. cankarjanstvo, značilne oz. prepoznavne elemente Cankarjevega umetniškega ustvarjanja, ki je dobilo širok odmev predvsem med mlajšimi slovenskimi pisatelji. Kritik je tej novi struji najprej priznal določene kvalitete, in sicer, da jo na zunaj označuje izjemna lahkota, eleganca jezika ter sloga, ki je lirično obarvan, toda v nadaljevanju je pojasnil, da ta lepa oblika popolnoma potlači vsebino, predmet literarnega besedila, ki je večinoma negativen, saj ne prinaša nobene vzpodbudne misli, nobenega pozitivnega značaja, temveč se obrača proti vsem moralnim nazorom in idealom.¹⁶ Najbolj oster pogled in temu primerne besede pa je v *DS* moderni literaturi namenil Evgen Lampe, ki pogosto ni izbiral besed pri oblikovanju svojega pogleda nanjo. Po njegovem mnenju moderna gleda zviška na življenje in ga analizira kot nekaj, kar je treba prekrojiti in pripraviti, saj tako naturalist kot dekadent vnašata v življenje svoje tendence in predsodke.¹⁷

Kot je bilo omenjeno že v uvodu tega poglavja, v večini primerov ocenjevalci ne poskušajo natančno, »dokončno« uમેષ્ચતી leposlovnih besedil in njihovih ustvarjalcev v posamezne književne smeri in tokove; običajno si ustvarijo precej ohlapen manevrski prostor, s tem da sicer nanizajo nekaj slogovnih ali idejnih značilnosti, preko katerih bralce posredno usmerijo proti določeni literarni smeri, ali pa puščajo odprti dve možnosti – omenjeni postopek je prepoznaven predvsem za ocenjevanje besedil z realističnimi potezami (za katere kritiki zelo radi dodajo, da pa vendarle niso samo realistične). Taka razvrščanja v posamezne skupine pa imajo tudi kvalitativen značaj, ki je precej bolj poudarjen v ocenah *DS*. Sicer tudi v kritikah *LZ* zasledimo pritrjevalen ali pa odklonilen odnos do določene literarne usmeritve, npr. v Zbašnikovih, Govekarjevih in Tominškovih ocenah, vendar njihova stališča običajno niso tako izpostavljena, saj negativno kritiko določene struje »obložijo« s pohvalami o slogovni ali motivni ali kakšni drugi ravni besedila. Iz zbranih navedkov je namreč razvidno, da kritiki *LZ* precej skeptično gledajo tako na naturalistično smer kot na strujo naših modernistov, predvsem kar se tiče idejnega obzorja in oblikovalnih postopkov »nebrzdane originalnosti«. Zakaj torej ne opazimo, če pogledamo Zvonove kritike v celoti, bolj izrazitih potez oz. močnejših barv omenjenega stališča? Odgovor

¹⁶ Svoje stališče je Lenard ponovil spet naslednje leto ob Golarjevem spisu *Bratje in sestre v gospodu*, kjer je poudaril predvsem dsharmonijo med vsebino in slogom, češ da pri modernih piscih ni nobenega opazovanja življenja, ni kritičnega izbiranja snovi, temveč zgolj lepo zaokroženi stavki in umetno zbrane besede brez vsake vsebine, zato je »razočarano« zaključil z mislijo: »V življenju toliko vsebine, naša umetnost pa popolnoma brez nje.«

¹⁷ Najdlje je šel v oceni Cankarjeve *Gospe Judit*, kjer se je postavil na stališče, da modernisti začnejo umetniško čutiti šele za mejami dostojnosti in morale, da so v svojih sodbah zanikrni, se smejejo resnim stvarim, od žalosti pa umirajo zaradi najbolj ničnih stvari in svoje čudne ideje združujejo po povsem drugačnih zakonih kot zdravi ljudje; zato je dodal, da narod smatra take umetnike za duševne bolnike, saj bi bilo napačno take ljudi soditi kot zlobne antimoraliste ali samo kot »intelektualno abnormalne prikazni«, saj vzrok tiči tudi v fizični bolezni, ki je posledica nezdravih higienskih razmer nove dobe. Ob koncu je z zaskrbljenostjo opozoril še na Cankarjev vpliv na nekatere mlajše pisatelje in dodal, da bi bilo potrebno to »nalezljivo bolezen« čimprej zatreti; zato je posvaril mehkejšo značaje med njimi, ki so sprejemljivi za »nejasno svetlikanje nezrelih idej v vabeči poltemi«, naj se pazijo, da ne zapadejo v ta moralni in estetični anomizem, ki je »grob za uspevajoče talente« (*DS* XVIII (1905), 112–114).

se mogoče skriva v ocenah Cankarjevih besedil, katerih avtor je v večini primerov Ivan Merhar; za razliko od ocen v *DS*, kjer skorajda ne najdemo kritike Cankarjevega pripovedništva brez odstavka o »moderini maniri«, Merhar pravzaprav nikjer ni pisateljevega dela motril z vidika interpretacije moderne struje; na tej ravni se torej njegov tip kritike močno razlikuje od ostalih, podobno kot smo to opazili še na enem nivoju, oceni jezika. Drugi razlog, ki izhaja iz prvega, je Merharjeva »neobremenjenost« s kvalitativnim ocenjevanjem modernih književnih smeri, kar pa je v *DS* močno poudarjeno – verjetno zaradi že omenjenih idejnih neskladij in nazorskih nasprotovanj. Ob tem je treba ponovno poudariti, da je odklanjanje modernih tokov v slovenski literaturi utemeljeno predvsem na ravnokar omenjeni izključevalni idejni ravni, medtem ko so prepoznavne stilistične posebnosti deležne visokih ocen in blestečih pohval.

Oznaka avtorja

Nekaj besed je v kritikah včasih namenjenih tudi predstavitvi samega avtorja, vendar ne smemo tega razumeti v smislu bolj ali manj obsežnega navajanja biografskih podatkov, saj gre le za drobne opombe, ki so večkrat izražene zgolj posredno. Zasedimo predvsem krajše oznake o pisateljevem literarnem razvoju ali o njegovem mestu v družbi slovenskih pisateljev.¹⁸

Ob sicer drobnih oznakah besednih ustvarjalcev se, sicer bolj posredno in med vrsticami, vendarle opazijo različne kritiške simpatije do posameznih pisateljev, ki bi jih lahko interpretirali s pripadnostjo določeni literarni reviji (pri tem ne bi ponavljali besed o specifičnem položaju Ivana Cankarja). Zvonovi kritiki visoke ocene namenjajo predvsem nekaterim avtorjem starejše generacije (Tavčarju, Kersniku, Trdini), zelo pohvalno govorijo o Zofki Kvedrovi, Ivu Šorliju, tudi Vladimirju Levstiku in Milanu Puglju, medtem ko teh imen v *DS* ne obkroža posebna gloriola, nekateri pisatelji so si celo prislužili precej neslavne oznake. V krog pripovednikov, ki jim dominsvetovci pripisujejo prijazne sodbe in pohvalne zapise, pa sodijo predvsem F. S. Finžgar, F. Detela, K. Meško, tudi J. Alešovec – torej imena, ki v ušesih uredništva *DS* zagotovo zvenijo zelo domače, podobno kot so zgoraj omenjena nazorsko blizu »svobodomiselnemu« *LZ*.

Bralski krogi

Kritiki obeh literarnih revij so kot eno osnovnih kritiških funkcij razumeli vzpostavljanje in usmerjanje razmerja med umetniškim besedilom in občinstvom, zato so z lastnimi priznanji ali negativnimi ocenami bralce spodbujali h kritičnemu odnosu do literarnega dela. Na tako razumevanje namena kritičnih besedil – (neposredno) usmerjanje bralca k prebiranju določene literature oz. oblikovanje nekega merila, po katerem se bo posamezen bralski sloj lahko odločal za »tip« sebi primernih književnih

¹⁸ Tako se npr. pri posameznih avtorjih ponavljajo določene sintagme (večinoma so navedene na začetku kritike), da gre še za neznanega avtorja, da je to delo njegov literarni prvenec, da nima umetniške moči – na drugi strani pa, da je pripovednik znan in priljubljen, da je vsestransko delaven in izredno plodovit, da se je v svojem najnovejšem beletrističnem izdelku pokazal kot mojster, da gre za silno pisateljsko moč, da so to najzrelejši plodovi njegovega talenta ipd.

besedil – kaže visok odstotek v obeh revijah, saj je približno polovica ocen v *LZ* in (za malenkost manj) *DS* vključevala tudi napotek, kateremu »čitateljskemu občinstvu« ga priporočajo ali pa ga od njega odvrtačajo. V nekaterih kritikah se ob koncu ponavlja fraza: »Knjigo priporočamo toplo v nakupovanje.« – pred tem je bilo namreč povedano, da je »knjiga obogatila naše slovstvo«. Večji delež ocen nosi samo enostavno priporočilo, da je besedilo namenjeno npr. preprostemu ljudstvu, mladini, vsem rodoljubom, kmečkemu ljudstvu, vsakemu izobražencu, otroški duši, Mohorjanom, nerazvajanemu čitateljstvu ali da je prelepo velikonočno darilo, medtem ko drugi kritiki svoje priporočilo tudi utemeljijo ali vsaj pojasnijo svojo izbiro.

Glede na število ponavljanj med kritičkimi napotki bralcem daleč najbolj izstopa fraza, da je besedilo pisano za ljudstvo (bi z današnjega vidika lahko ta dela uvrstili med t. i. trivialno literaturo?); pregled besedil, ki jim kritiki pripišejo to oznako, pokaže (v tem sta si *LZ* in *DS* povsem usklajena) na naslednje avtorje: Zbašnika, Gangla, Alešovca, Laha, Remca, Detelo, Bohinjca, Baloha, Meška (le pri nekaterih besedilih) ter knjige Družbe sv. Mohorja. Ob tovrstnih priporočilih pa smo večkrat seznanjeni tudi s tem, katere so tiste kvalitete, ki jih mora vsebovati književno besedilo, da si lahko prisluži naziv pripoved za ljudstvo: razumljivo, preprosto pripovedovanje zgodbe z jasno razvidno snovjo ter dovolj zgovorno (pozitivno) idejo, priporočljiv je tudi »zdrav humor«; tovrstno stališče se prekriva z načeli Družbe sv. Mohorja, zato lahko domnevamo, da so omenjene fraze z njimi v neposrednem nasledstvu. Poleg omenjenih značilnosti povesti za ljudstvo moramo zabeležiti še neko specifično noto: tovrstna povest (skorajda) ni združljiva z modernimi pripovednimi strujami.¹⁹

»Pri nas umetnost ne družijo umetnika in občinstva v skupnem stremljenju, kar je bilo vsekdar pravi znak umetniškega narodnega napredka.«²⁰ S to mislijo Evgena Lampeta bi lahko označili nepomirljivo nasprotje med umetnikom (Cankarjem) in bralci oz. kritiki *DS*. Precej bolj zaostreno oz. negativno stališče pri sprejemanju Cankarjeve literature namreč lahko razberemo iz ocen *DS*, saj njihovi kritiki pravzaprav vseskozi ostajajo na odklonilnem stališču in nikoli ne »zaupajo« povsem avtorjevemu nazorom in idejam, da bi lahko brezpogojno priporočili bralcem njegova dela.²¹ Književne ocene tudi na področju odnosa med literarnim ustvarjalcem in bralci tako dopolnjujejo značilno potezo Dominsvetovih kritikov v odnosu do Cankarjeve

¹⁹ V oceni Lahove *Vaške kronike* npr. beremo, da bo po tej zgodovinski povesti ljudstvo rado posegalo, ker se gladko bere, ne žali živcev z nenavadnimi in pretiranimi stvarmi – in kar je najbolj pomembno – ne pripada nobeni originalni oz. novi slovstveni struji, kakršne se okus povprečne publike še ni navadil; v zaključku je še enkrat poudarjena misel, da ta knjiga literarnemu izbirčnemu ne nudi mnogo, preprostemu bralcu pa nedvomno toliko, da ji je zagotovljeno trajno mesto v ljudskih in mladinskih knjižnicah.

²⁰ *DS* XXIII (1910), 286. Ta misel se je Lampetu zapisala v oceni Cankarjeve *Bele krizanteme*, veliko oviro za ta razkorak oz. razhajanje med bralci in moderno umetnostjo pa je kritik videl v tem, da je mlade umetnike, Cankarjeve posnemovalce, omamil duh umetniškega samooboževanja.

²¹ Tako npr. celo v zelo pohvalni oceni ljubezenske zgodbe *Križ na gori* najdemo nekaj negativnih osti (na račun žolčne satire na slovensko družbo) in ob zaključku ocene precej boječe vprašanje, ki je vezano na optimističen zaključek povesti: »Ali pomeni ta radostna slutnja novo dobo tudi Cankarju?«

literature, kot smo jo prepoznavali že v ocenah različnih ravni pripovednega besedila, in nas ponovno usmerjajo na temeljni razlog tovrstnega razmerja: nestrinjanje oz. nesprejemanje tematskega in predvsem idejnega obzorja Cankarjeve umetnosti.²² Sicer je iz ocen *LZ* razvidno, da tudi v krogu te revije niso brezpogojno sprejemali Cankarjevega pripovedništva, oz. so bili nekoliko zadržani pri njegovem razširjanju med slovenskimi čitatelji, vendar moramo na tem mestu omeniti Ivana Merharja, ki se je v odnosu do Cankarja razlikoval od večine ostalih kritikov. Merharjeve ocene Cankarjevih leposlovnih besedil so poskušale biti vedno posredovalec med umetnikom in občinstvom, pri čemer je kritik sam poudarjal, da se ne more ponižati k določenim (običajno samopašnim in grobim) željam množice, temveč jo mora dvigati in ji kazati pot v deželo umetnosti.²³

Skupna točka med *LZ* in *DS*, ki se pokaže ob analizi odnosa med besedilom in občinstvom, je vezana na osnovno izhodišče, da različni socialni sloji potrebujejo tudi različno berilo in zato razslojenost na tem področju ni znak slabosti, temveč logična posledica raznovrstnih generacijskih, kulturnih, izobrazbenih in družbenih položajev slovenskega bralca – kar naj se odraža tudi v programskih usmeritvah različnih založb. Kljub temu je v obeh revijah vseskozi prisotna tiha težnja po narodnopolovozovalni vlogi literature, ki se reflektira v kritičnih frazah, da bi delo moralo ležati na mizi vsakega Slovenca, da knjižne novosti ne bi smel nihče zamuditi ipd.; vzroke za omenjeno stanje moramo verjetno iskati v kulturnem in družbeno-političnem položaju slovenskega naroda (in v povezavi z njim seveda tudi jezika, ki ima v besedni umetnosti toliko bolj izpostavljen položaj kot v drugih zvrsteh in oblikah narodovega življenja) v obdobju pred prvo svetovno vojno oz. pred razpadom stare monarhije. Tako v *LZ* kot *DS* se ob skupini nekaterih ustvarjalcev ponavljajo oznake, da so njihova dela pisana za ljudstvo, da jih narod z veseljem pričakuje, da bodo našla hvaležno občinstvo med preprostimi bralci itd. Vendar so kritiki ob tem slovstvenem tipu odprli že tudi problemsko vprašanje značilnosti pisanja za ljudstvo in niso več tako poenostavljeno gledali nanj (kot je bilo to opaziti v 19. stoletju), češ da je vsako delo za narod dobro že zaradi tega, ker se sploh da med narod.

Literarnoprogramske izjave

Če smo v prejšnjem poglavju spregovorili o odnosu kritikov do čitajočega občinstva ter o priporočilih, ki mu jih namenjajo, moramo v tem poglavju opozoriti še na neko drugo razmerje, in sicer na »napotke in nasvete«, ki jih ocenjevalci naslavljajo na ustvarjalce pripovednih spisov. Čeprav je Merhar v eni svojih ocen zapisal, da ni vloga oz. naloga kritikov v tem, da bi pisatelje učili, kaj in kako naj pišejo, lahko

²² V slovenski književnosti je precej specifično razmerje med bralci in Cankarjevo literaturo, saj so tako kritiki kot beroče občinstvo zelo različno sprejemali posamezna leposlovna dela, vseskozi je bilo čutiti precej nihajoče ocene glede sprejetosti, kljub temu da so avtorja pravzaprav že od vsega začetka imenovali za »prvega (največjega) pisatelja slovenskega«.

²³ V oceni *Kurenta* je neposredno spregovoril o problemu razumevanja moderne umetnosti, ki je bralci ne sprejemajo, ker je ne razumejo – potrebno bi jih bilo poučiti o drugačnih estetskih načelih in izrazih, o novih slogovnih elementih in postopkih.

na podlagi umetnostnih stališč in nazorov, ki jih zasledimo v književnih ocenah, vendarle domnevamo, da želijo kritiki s tovrstnimi pripombami (vsaj posredno) usmerjati pripovedniška peresa. Vsi vidnejši kritiki (tako v *LZ* kot v *DS*) so v pretežnem delu svojih ocen spregovorili o tem, kakšna literatura naj se piše, oz. je primerna za slovenskega človeka tistega časa; taki napotki so lahko namenjeni posameznemu avtorju, še pogosteje pa so pisani kot literarnoprogramske izjave o slovenski književnosti nasploh. S tem ko kritiki izrazijo svoj pogled na določen pojav, smer ali stil v literaturi, hote ali nehote sprožijo neki sistem načel, usmeritev in navodil, ki ga sami zastopajo; le-ta od tega trenutka dalje »zaživi samosvoje življenje« in zagotovo (sicer v večji ali manjši meri) vpliva tudi na besedne ustvarjalce, ki se z njim srečujejo. Glede na to, da sta bila *LZ* ter *DS* v tem obdobju osrednji literarni reviji, ki sta imeli precejšnjo težo v krogu svojih bralcev, lahko upravičeno sklepamo, da je bila tudi kritiška beseda v teh dveh revijah vplivna. Pregled literarnih stališč in nazorov nam tudi razkrije, v katero smer ali poetiko je bila (preko svojih kritikov) obrnjena literarna revija in kje je videla rodovitno pot za razvoj slovenskega pripovedništva.

Za bolj nazorno primerjavo literarnoprogramske oznake med *LZ* in *DS* si oglejmo nekaj značilnih kritiških fraz (s številom ponovitev v ocenah) oz. tipičnih sintagm o priporočljivih umetnostnih nazorih.

Tabela 3: Literarne programske oznake v *LZ* in *DS*

Oznaka	<i>LZ</i>	<i>DS</i>
Stik z življenjem, pristno	12	7
Narodno, domače	6	9
Zdravo, krepko	7	7
Združitev objekt. in subjekt.	4	3
Prenovljeni klasicizem	0	1
Izogibanje formalizmu	3	3
Izogibanje pretiranemu subjektivizmu	1	4
Kulturni dvig naroda	3	0

Pregled umetnostnih načel in literarnonazorskih stališč v *LZ* in *DS* nam ni ponudil tako drastično nasprotujočega umetnostnega naziranja, kot bi bilo to mogoče pričakovati zaradi nekaterih nazorskih razlikovanj med tema dvema revijama. Kot je razvidno iz književnih ocen tako v *LZ* kot v *DS*, predvsem na podlagi nekaterih ponavljajočih se kritiških fraz, vsi kritiki v samo jedro postavljajo potrebo po navezovanju slovenskega pripovedništva na narodovo življenje, na rodna tla in na domač jezik. Prav ta povezanost naših pripovednikov z domačo zemljo, naj bi omogočila bogat razvoj slovenske literature, saj pisatelji lahko uspešno ubesedijo le tiste stvari, ki jih dobro poznajo; zato kritiki večkrat izpostavijo misel, da bi morali ustvarjalci pozorno opazovati naše razmere, študirati slovenske značaje in preučevati specifične poteze narodovega življenja. Tako visokega števila ponovitev zahteve po čimbolj neposrednem stiku z resničnim življenjem, da bo umetnost poln odraz stvarnega sveta in »živega« človeka, morda ne bi bilo pričakovati v *LZ*, vendar je analiza ocen dejan-

sko pokazala, da tudi t. i. napredna revija raje prisega na tradicijo, na uveljavljene umetnostne nazore, na realistično poetiko; mogoče bi na tem mestu ponovno opomnili na poudarjeno funkcijo literature v tedanjih kulturnih in družbeno-političnih razmerah našega naroda. Na drugi strani je zanimiva še rdeča nit, ki se vleče skozi večino ocen, in sicer »občutek za pravo mero« na vseh ravneh literarnega ustvarjanja. Kritiki se namreč radi izogibajo takim ali drugačnim skrajnostim, izdelkom »nebrzdane originalnosti« in priporočajo »naravno«, »zdravo«, »življenja polno« smer v umetnosti, kar bi se z drugimi besedami slišalo takole: mlada slovenska umetnost naj zapusti poudarjeno enostranske tuje vplive in se vrne v domače kraje, nazaj v resnično življenje. Določene razlikovalne nianse med *DS* ter *LZ* bi mogoče našli v tem, da je pri kritikih *DS* nekoliko bolj poudarjena domačijskost in na drugi strani nasprotovanje pretiranemu subjektivizmu in sentimentalizmu, poleg tega pa tudi bolj izpostavljajo prepoznavno idejno naravnost, moč pozitivnih nazorov in etičnih postavk. Povezovalna nota med kritiki obeh revij pa je tudi razumevanje pesniškega stila, za katerega menijo, da bi bila potrebna oz. uspešna združitev objektivnega in subjektivnega pripovedovanja; pretirano umikanje zgolj v eno ali drugo slogovno usmeritev se jim zdi za slovenske razmere neprimerno oz. nenaravno. K takemu naziranju bi lahko priključili še željo Dominsvetovega kritika po prenovljenem klasicizmu, ki pomeni težnjo po harmonični usklajenosti med vsebino in obliko ter uravnoveženih stilističnih postopkih. Ob tem bi lahko zapisali, da temelj njihovega literarnega naziranja še vedno predstavlja realistična poetika, na kar kažejo tudi misli o domačih snoveh, verjetnosti fabule, psihološki karakterizaciji in motiviranosti, jasnih idejah (ki se morajo oddaljiti od morečega pesimizma, fatalizma, nihilizma) ter živi slovenski besedi. Zaradi omenjenih umetnostnih nazorov seveda ni čudno, da se je izoblikoval pojem t. i. narodne literature, pri katerem pa je prišlo do nekaterih razhajanj med posameznimi kritiki. Vendar ob tem vprašanju ne moremo potegniti razločevalne linije med *DS* in *LZ*, temveč moramo oddvojiti zgolj posamezne kritike. Pri tem izstopata pravzaprav le Ivan Merhar in Ivan Cankar, medtem ko se ostali kritiki ne ločijo opazneje od zgoraj omenjenih stališč, torej tudi ne od svojih kolegov pri *DS*. Temeljna razlika, ki jo vzpostavlja Merhar in Cankar z nadgrajevanjem razmišljanja o narodni umetnosti, je utemeljena na prepričanju, da je sicer potrebno in koristno, da se umetnik v svojem delu neprestano ozira na domače ljudstvo in se zaveda tvorne povezanosti z njim, vendar ne le v tem pogledu, da se uči od njega, temveč da to isto ljudstvo preko svojega literarnega ustvarjanja dviga in kultivira.

Sklep

Ob koncu analize slovstvenih kritik iz osrednjih dveh literarnih revij bi lahko kratko povzeli nekaj ugotovitev, ki ob razčlenjeni interpretaciji po posameznih ravneh, ki jih ocene vključujejo, niso prišle v ospredje, oz. niso dobile svojega mesta v posameznih podglavjih. Osrednja oz. splošna ugotovitev o kritiški strukturi, ki morda nekoliko preseneča glede na ustaljeno predpostavko o strogem ločevanju med »svobodomiselnim« *LZ* ter »katoliškim« *DS*, je precejšnja sorodnost med revijama v tipu kritike, saj se posamezne komponente v sodbah pripovedne proze usklajeno

pojavnjajo tako v *LZ* kot *DS*. Zagotovo pa se jasna delitev med uredništvoma kaže v tem, da ne najdemo nobenega kritika podpisanega v obeh revijah, da sta torej reviji imeli jasno določen krog svojih piscev. Med avtorji književnih ocen v *DS* zasledimo skoraj izključno same predstavnike duhovniškega stanu, medtem ko je v *LZ* poleg skupine (laičnih) profesorjev družboslovnih in jezikoslovnih znanosti (npr. klasičnih filologov, slavistov, germanistov in primerjalnih jezikoslovcev) objavljalo kritične spise kar nekaj literarnih ustvarjalcev. Vendar se ob pregledovanju in analiziranju kritik ni pokazalo, da bi nazorska pripadnost avtorja ocene (oz. revije, urednika) močnejše vplivala na značaj in sklepno oceno kritike, kar lahko opazujemo na različnih ravneh.

Ob razvrščanju pripovednih besedil med visoko literaturo in književnost za preprostega (oz. množičnega) bralca (čemur bi bilo z današnjega stališča verjetno primer- no pripisati oznako trivialna literatura²⁴) v *LZ* in *DS* je obveljalo sorodno merilo; zato se ob koncu kritičnega pretresa, ne glede na to, ali je bil le-ta opravljen v *LZ* ali v *DS*, večinoma isti pripovedniki znajdejo med pisci t. i. ljudske povesti. Njene karakterne lastnosti so tudi v obeh revijah sorodno predstavljene: izbira snovi, tematike, vloga epskega dogajanja, oblikovanje književnih oseb, idejna perspektiva, izbira pripovednega načina ter jezikovna in slogovna podoba. Povsod so omenjene komponente zasnovane na realističnem tipu poetike, ki je (glede na tip bralca in slovenske razme- re) dopolnjen s poudarjeno poučno (etično) in narodnovzgojno noto, čeprav kritiki tako v *LZ* kot *DS* vseskozi opozarjajo na »pravo mero« pri omenjeni idejni perspekti- vi, saj pretirana nazorska glasnost (neprestano poučevanje, moraliziranje) lahko po- stane v kvar in škodi beletristični plati besedila. Na (manjšo) razliko med revijama nas pri tem opozori dolžina književne ocene: predvsem v *LZ* je opazno, da so ocene trivialne literature (v povprečju) krajše (v nekaterih primerih izredno kratke), kritiki se ne ustavljajo vedno znova ob interpretaciji posameznih del, temveč le pripomnijo, da besedilo npr. ustreza načelom tovrstne povesti. Primerjava dolžine nam je pokaza- la, da kritiki v *DS* tem delom namenjajo kakšno vrstico več (izjemno kratkih ocen je za polovico manj kot v *LZ*), kar gre predvsem na račun predstavitev sloga (čeprav se vseskozi ponavljajo sorodne kritiške fraze) in pripovednih oseb, ki jim radi pripišejo značajsko oznako. Pri tem so izstopale predvsem pripovedi Frana Detele, ki jim je Evgen Lampe namenil veliko pozornost, medtem ko so bile v *LZ* zgolj omenjene; prav tako so pri posameznih besedilih nekaterih avtorjev (npr. Ivana Laha, Ksaverja Meška, F. S. Finžgarja) kritiki v *DS* izkoristili več prostora za predstavitev in popula- rizacijo ljudskih povesti.

Zaradi ponavljajočih se kritiških fraz o določeni snovi (iz našega življenja, pri- stno domača snov, iz kmečkega sveta, zgodovinska snov, iz časov kmečkih uporov, narodovo življenje ipd.), izbiri literarnih oseb in odnosov med njimi, oblikovanja dogajalnega prostora in časa ter na drugi strani tudi zgradbenega načina in slogovne obarvanosti, nas prav pri t. i. ljudski povesti kritiki s svojo oceno usmerjajo v določeno žanrsko prepoznavno strukturo pripovedništva. Poleg omenjenih fraz nam s svojim primerjanjem novih besedil s skupino določenih predhodnih pripovednih del kažejo,

²⁴ Miran Hladnik, *Trivialna literatura. Literarni leksikon: Študije*, 21, Ljubljana, DZS, 1984.

da imajo v sebi vendarle izoblikovan neki žanrski sistem, saj nam povedo, ali se novo delo vključuje v kakšen že poznan korpus pripovedne proze. Pri tem lahko povzamemo, da se največkrat književne ocene povesti za preprostega bralca (večkrat je temu bralskemu tipu pridružena še mladina) vrtijo okoli zgodovinske in kmečke povesti, nekajkrat vmes uvrstijo tudi humoreske in potopise, pojavljajo pa se tudi slike iz malomestnega življenja.

Pripovedna besedila, ki jih slovstvene kritike ne namenjajo »prostemu narodu«, so običajno deležna večje pozornosti, kar se odraža v precej večjem številu besed literarne ocene – delež le-teh je v *LZ* precej višji kot v *DS*. Tovrstna leposlovna dela v ocenah niso deležna tako »poenotenega« definiranja značilnosti po posameznih književnih ravneh, temveč se pogosteje dogaja, da kritika pristopi problemsko k določenim komponentam ter jih nato poskuša kar najbolje osvetliti. Vendar se tudi v ocenah teh besedil ponavljajo kritiške fraze, ki so vezane na posamezne komponente literarnega dela: pri karakterizaciji oseb najbolj pogosto beremo oznake, da so značaji orisani s krepkimi potezami, plastično očrtani, fino psihološko oblikovani, na drugi strani pa so negativne ocene pripisane enostransko risanim osebam, tipom in neizoblikovanim značajem. Pozitivno so predstavljene literarne ideje, ki so jasno (vendar ne preveč glasno) izražene, ki nosijo pozitivno sporočilo in so narodno vzpodbudne, medtem ko niso zaželeni pesimistično obarvani nazori (kar je povezano s Cankarjevo umetnostjo in njegovimi posnemovalci), prav tako pa je stroge obsodbe deležna kakršna koli tendenca (pri tem nekoliko izstopa preganjanje protikatoliških idej v ocenah *DS*). Že na podlagi teh dveh elementov lahko opazimo, da se pretežni del tako Dominsvetove kot Zvonove slovstvene kritike naslanja na realistični tip poetike, na tradicionalno harmonijo med vsebinsko in oblikovno platjo, kar se kaže tudi v obravnavanju modernih smeri: kritiki sicer pohvalno spregovorijo o novih slogovnih dosežkih, o moči umetniške besede, toda ob tem svarijo pred praznim formalizmom, pred obrušeni besedami, ki v sebi ne skrivajo več sporočila, temveč so le še same sebi namen. Na podlagi skupnih teženj, ki jih opažamo v književnih ocenah, bi lahko zaključili, da so prizadevanja literarnih kritikov obrnjena v nekakšno »prilagoditev« modernih slogovnih postopkov domačim slovenskim razmeram, v neke vrste »ozemljitev« novoromantičnega stila, kar bi bilo po njihovem mnenju možno prav z naslonom na realistično osnovo. Strah pred izpraznjenostjo besede in pred teptanjem etičnih načel, ki so osnovana na krščanskem vrednotenju sveta in človeka, je najbolj opazen v ocenah Cankarjevega pripovedništva v *DS*, kjer se vseskozi ponavlja neke vrste dvojnost v sprejemanju njegovih del: Cankar je izjemen umetniški talent, toda! – ta pogojnost je vezana predvsem na idejno panoramo njegove umetnosti, ki se uteleša v »neživljenjskih« literarnih junakih, zato si kritiki vseskozi prizadevajo, da bi se pisatelj »poboljšal«. Zelo soroden obrazec, čeprav ne tako krepko očrtan (omenili smo že, da ima zasluge pri tem predvsem Ivan Merhar, ki je ocenil večino njegovih del, pri čemer je pomanjkanje pozitivne naravnosti nekoliko omilil s poudarjanjem drugih, izjemno uspelo izvedenih plati literarnega dela), se pojavlja tudi v *LZ*, kjer se odraža preko kritiških fraz o potrebni povezanosti in rasti umetnosti iz domače zemlje, iz slovenskih razmer. Omenjena postavka je dobila svojo potrditev tudi ob pregledu umetniških stališč posameznih kritikov – tako v *LZ* kot v *DS*.

Čeprav smo omenili zadrego pri primerjanju in uvrščanju modernih književnih izdelkov v tradicionalne literarne vrste, nam prav njihovo neprestano prizadevanje po klasifikaciji kaže, da priznavajo neko genološko strukturo, da v obravnavi novih besedil iščejo skupne poteze z že poznanimi deli oz. odkrivajo novosti, ki oblikujejo skupaj s sorodnimi besedili svojega časa neko novo genološko formo. Zaradi novih elementov, ki jih v pripovedništvu niso vajeni, in zaradi zapletenejših razmerij znotraj posameznih ravni epskih besedil seveda kritiška klasifikacija in žanrska določitev ne bo tako (enostavno) pregledna, kot smo to opazili v oceni t. i. pripovedništva za ljudstvo; vendar tudi v tem lahko vidimo in spoznamo nekoliko drugačno kritiško strukturo v obravnavi trivialne in visoke literature. Da je v kritiški zavesti vseskozi dejansko obstajal nekakšen žanrski sistem, nam lepo ilustrirajo prav ocene Cankarjevih besedil: najprej so kritiki v njih zaznavali predvsem drugačnosti, novosti na različnih literarnih ravneh, ob naslednjih pisateljevih pripovednih spisih pa so začeli odkrivati in razumevati posamezne značilnosti, po katerih je bila ta proza prepoznavna; zato ni nenavadno in niti zgolj naključno, da se je začela (predvsem v *DS*) ob njegovih besedilih vedno pogosteje pojavljati oznaka satira.

Poleg zgoraj omenjenega odnosa med trivialno in visoko literaturo, kot se nam kaže v književnih kritikah, bi lahko izpostavili še razmerje med pozitivnimi in negativnimi kritičnimi ocenami v *LZ* ter *DS*. Nikakor ne moremo govoriti o diametralno nasprotujočih si mnenjih, saj se ocenjevalci obeh revij v pretežnem delu ocen strinjajo, toda kljub temu pri posameznih avtorjih lahko opazimo večje ali manjše razlike pri kvalitativnem razvrščanju; to se odraža predvsem pri tistih kritikah, kjer je končna ocena bolj intenzivna, kjer so se ocenjevalci bolj razvneli in zato tudi poudarjeno in podčrtano zapisali končni rezultat. V ocenah, ki niso bile zapisane s tako priostroeno konico, pa niti ne moremo razlikovati med tistimi, ki so izšle v *LZ*, in onimi iz *DS* – razlog je bil v nalogi že večkrat omenjen: sorodna literarnoumetniška stališča in nazori o slovenskem pripovedništvu. Pri pregledu seznama pohvalno ocenjenih pripovednikov moramo najprej poudariti, da pripovedna besedila, ki sodijo v trivialno literaturo, nikoli niso bila (ne v *LZ* in ne v *DS*) deležna zelo visokih ocen, saj je bila v splošnem sicer pohvalna nota vselej nekoliko nižana s podobnimi frazami, kot so: preprosto ljudstvo bo knjige zelo veselo, ugajala bo širokim kmečkim krogom, prinesla bo veliko veselja našemu ljudstvu ipd. Ta ugotovitev podpira Pavličičevo trditev, da kritika dovolj dobro pozna žanre in tudi razume neko stalno hierarhijo med njimi z ozirom na njihove umetniške možnosti, kar pomeni, da vsak žanrski sistem vključuje tudi hierarhijo žanrov.²⁵

²⁵ Pavličič, 104–105.

SUMMARY

A survey of literary reviews of narrative prose genres in the first decade of the 20th c. in the Slovene lands, based on reviews from the *Ljubljanski zvon* and *Dom in svet*, showed that Slovene literary critics in that period relied on traditional patterns of the 19th c. Despite the fact that some ideological points of departure of the editorships of the two journals were clearly set—which was also confirmed by the survey of the authorship of the reviews—and despite the traditionally presumed and emphasized ideological differences between the two journals in Slovene literary history, in the survey of the literary critique these differences are not particularly noticeable. The structure of the literary critique is very similar in both journals: the reviewers focused on similar planes of literary works and in their explanations used similar phrases, based primarily on realistic poetics.

In addition, the reviewers in both journals are fairly uniform in genre categorization and classification of texts, i.e., genre terminology is not used consistently or frequently, only a few times the terms historical short story/novel, short story from the rural milieu, picture from the provincial life, humorous sketches from military life and legal profession, young adult short story, etc. are used. Even the reviews of the texts that are clearly defined in terms of genre in the subtitle do not substantially differ from the rest of the texts. However, it can be concluded from the majority of the reviews that in examining, explaining, and reviewing literary works the critics have some knowledge about genre system and hierarchy of genres. This is evident from the uniform method of their search for similarities (in motives, characters, subject matter, partially composition) between each new text and previous works. The critics then compare the literary works based on previous reading experience and knowledge of literary history, hence their evaluation often depends on the way they identified particular features and elements in the new text. On the other hand, it is also noticeable that the critics attempt to organize newly discovered features and previously unknown components into some recognizable, structured relationship towards the older texts (although on the differential plane). If these new features keep reappearing, they attempt to point out the characteristics of this type of works. This was clearly shown in the treatment of Cankar's works (for which they began using the term "satire" in the *Dom in svet*). Although the critics were aware of different genres, they generally did not reflect on them by using specialized terms, except in the case of the so-called folk tale (however, based on the chosen subject matter the concepts of rural and historical short stories are also commonly used). The awareness of a particular genre structure and its characteristics was most noticeably reflected in reviews of narrative works for the simple folk, for which the critics uniformly and clearly identified recognizable features, characteristic elements, and basic narrative relationships. The literary works for the simple folk—the critics most strongly emphasize this type of readership and at the same time directly or indirectly mention the qualitative level—affirm the fact that the literary critics were not concerned only with the genre system, but also with the hierarchy of genres.